

Läänemeresoomlane ja ta keel

Jaan Õispuu

Tallinna pedagoogikaülikooli professor

Keelepuud ja läänemeresoomlased

Juba üle saja aasta on Eesti koolilapsed oma emakeeleõpikuist leidnud soome-ugri keelepuu, mille ühe haru moodustavad läänemeresoome keeled. Oksale on kunstnike fantaasiast johtuvalt joonistatud puulehed, õunad või midagi muud, mis sümboliseerivad soome-ugri keeli.

Kust pärinevad keelepuud?

XIX sajandi teaduse suurimaks saavutuseks oli evolutsiooniteooria süünd. Selle looja oli inglise loodusteadlane Charles Darwin (1809–1882), kelle nime järgi tuntaksegi teooriat darvinismina. Evolutsiooniideel oli pärast liikide tekkimist käsitletud teose ilmumist 1859. aastal tohtu mõju mitte ainult loodusteadustele, vaid ka teistele teadustele, sealhulgas keeleteadusele. Keelepuud ja keelepuuteooriad on darvinismi kajastused keeleteaduses. XIX sajandi lõpus skitseeriti keelepuid ridamisi. Esimesena mainitagu saksa teadlase August Schleicheri indoeuroopa keelepuud aastast 1861. Ka soome-ugri keelte kohta süündis neid vähemalt kaks: need on soomlase Otto Donneri ja ungarlase József Budenzi teineteisest erinevad keelepuud aastast 1879. Esimesed keelepuud ei meenutanudki puid – need olid pigem horisontaalsed skeemid.

Soome-ugri keelte hargnemise (keelepuu „oksakohad”) aja ja koha üle on keeleteadlased väidelnud viimase ajani. Keelepuu- ehk keelesugulusteooriate põhitermineid on *algkeel* (keelekuju, millest arenes rühm või keelkond sugulaskeeli) ja *algkodu* (territoorium, kus algkeelt kõneldi). Võrdlev-ajaloolise meetodiga püütakse algkeelt rekonstrueerida.

Keelepuuteooriatele on iseloomulikud veel hõimude rännakud: algkodust siirduvad hõimud mujale. Näiteks soome-ugri keelepuu teooria järgi oli soomeugrilaste algkodu Uurali mäestiku lähedal (sellest

ka keelkonna nimetus), kust liiguti läände ja põhja. Tõe huvides olgu mainitud, et eri teadlased on eri aegadel paigutanud Uurali algkodu väga erinevaise paigusse. Ka soome-ugri keelte jagunemise ajastamises kohtab erisuguseid seisukohti.

Algkodust lahkumine süvendas murdeerinevusi ja nii sündisidki keelkonna uued keeled. Keelepuuteooria järgi on praeguste läänemeresoome keelte kõnelejate eelkäijad pärast teistest soomeugrilastest eraldumist kõnelnud läänemeresoome algkeelt (eristatakse varajast ja hilist läänemeresoome algkeelt) ning alles siis on tekkinud tänapäeva läänemeresoome keeled. Läänemeresoome algkeelt kõneldi umbes 4000–3000 aastat tagasi.

Rännetega samal ajal on toimunud keelesisesed muutused. Neid püüab keelegeenealooia (keelesugulus-, keelepuuteooria) tuvastada üldiste häälikumuutuste kaudu.

Häälikumuutustele on allunud ka teistest keeltest laenatud sõnad. Laenamine on loomulik – mingi X hõim ei liikunud ju tühjas maailmas: varem või hiljem kohtus ta mõne teise, talle võõrast keelt kõnelnud inimrühmaga. Nii oli see ka soomeugrilastega. Soome-ugri keeltes on väga vanu indoeuroopa laene, läänemeresoome keeltes ka balti ja germaani, hilisemast ajast slaavi laene. Vähem, kuid siiski on laenelemente ka keelte morfoloogias ja süntaksis. Järelikult ei saa ühegi keele arengus eitada keelekontaktide tähtsat osa.

Keelepuid oleme harjunud kujutama kui Inglise parki: siin seisab soome-ugri keelepuu, taamal indoeuroopa keelepuu jne. Iga keelkonna teadlased uurivad oma puud ja selle oksi. Ometi peaksid keelepuid keelekontaktide olemasolu arvestades kasvama tõelise rägastikuna, kus puude oksad on üksteisega tihedalt läbi põimunud. Kuna soome ja eesti keelt on ligi kakssada aastat ka reeglistatud-normitud (nimetagem seda keelepuu pügamiseks), võib tänapäeva läänemeresoome keeli vaadelda kui läänemeresoome hekki, millest osa pöetud, osa pügamata (mitmel läänemeresoome keelel puudub normitud kirjakeel). Üks on aga selge: hekki on tunginud naaberpuude (indoeuroopa, balti, germaani, slaavi jne) võsusid.

1870. aastate alguses sündisid samal ajal keelepuuteooriatega ka keelekontaktiteooriad. Nende esindajatena võib nimetada sakslasi Hugo Schuchardtit ja Johannes Schmidti. Keelekontaktiteooriad rõhutavad keelte kontaktaladel toimuvate vastastikuste mõjude tähtsust.

Nüüd võidakse küsida: aga mida õigeks ja mida vääraks pidada – keelepüü- või keelekontaktiteooriaid? Vastan: mõlemad on põhimõtteliselt õiged. Iga keele kujunemisloos võib täheldada nii keelepüükui ka keelekontaktiteooriate väidete sugemeid. Nii see peabki olema: teaduses ei ole valmis ja lõplikke seisukohti! Rahvaste ja keelte kujunemine on olnud väga keeruline protsess. Mõelgem, miks Lõuna-Eestis kõneldakse soome keelele märksa lähedasemat keelevarianti kui soomlaste vahetus naabruses Põhja-Eestis.

Meeles tuleb aga pidada seda, et soome-ugri rahvad on sugulased keelelt (keelesugulased), mitte geneetiliselt. Geneetika on kiiresti arenev teadus ja annab kindlasti uusi teadmisi soome-ugri rahvaste päritolust.

Viimastel aastatel on geneetika saavutustele tuginedes esitatud uusi seisukohti kogu Euraasia hõlvamise kohta. Neid seisukohti tutvustavad ka mõned eestikeelsed artiklid, näiteks: **A. Künnap**, *Mea culpa*, aga omakeelsed Eesti põlisasukad oleme olnud ehk juba 12 000 aastat. – Keel ja Kirjandus 1996, nr 8, lk 505 jj; **K. Wiik**, Põhja-Euroopa rahvaste ja keelte päritolu küsimusi. – Keel ja Kirjandus 1996, nr 9, lk 581 jj; **E. Tõnisson**, Mõned mõtted keelepüü mudelist ja kontaktiteooriast. – Keel ja Kirjandus 1996, nr 11, lk 745 jj.

Läänemeresoome rahvad arvudes

Läänemeresoome keeled kuuluvad Uurali keelkonna soome-ugri harrusse.

Keelerühmale on andnud nime meri, mille rannikualadel ja lähedal keeli kõneldakse: eesti *Läänemeri* (läänemeresoome keeled), vene *Балтийское море* (прибалтийско-финские языки), inglise *Baltic Sea* (Baltic-Finnic languages ~ Balto-Finnic languages). Saksa, rootsi ja soome keeles nimetatakse sama merd Idamereks ja keeli idamere keelteks: saksa *Ostsee* (ostseefinnische Sprachen), rootsi *Östersjö* (öststersjöfinska språk), soome *Itämeri* (itämerensuomalaiset kielet).

Nagu märkame, kuulub mere kõrval nimetusse ka *soome*. Läänemeresoome keeli on kunagi nimetatud koguni *soome sugu keelteks*. Ilmselt sellepärast, et üks esimesi teadlaste huvivälja sattunud soome-ugri keeli oli soome keel. Ka esimesed läänemeresoome keelte silmapaistvad uurijad XIX sajandil olid soomlased.

Läänemeresoome keeleteaduse rajaja oli soome uurija Andreas Johan Sjögren (1794–1855), kes korraldas 1820. aastatest alates

uurimisreise mitme läänemeresoome rahva juurde. Eesti ja soome keele sugulusest kirjutati aga juba palju varem – 1650. aastal, kui Turu akadeemia (praeguse Helsingi ülikooli eelkäija) ajaloo professor Mikael Olai (Michael Olof) Wexionius (1608 või 1609 – 1670) kirjutas teoses „Epitome descriptionis Sueciae, Gothiae, Fenningiae, et subjectarum provinciarum” („Rootsi, Götamaa, Soome ja allutatud provintside lühikirjeldus”) ühisele sõnavarale ja sarnastele grammatilistele joontele tuginedes soome, eesti ja saami (lapi) keelesugulusest.

Kui soome ja eesti keel välja arvata, on läänemeresoome keeled kõnelejaskonna suuruselt soome-ugri keelte hulgas väikseimad. Kõnelejate arvu järgi suurimast väikseimani on läänemeresoome keeled soome, eesti, karjala, vepsa, isuri, vadja ja liivi keel. Läänemeresoomlased elavad nelja riigi territooriumil: soomlased Soome Vabariigis, eestlased Eesti Vabariigis, liivlased Läti Vabariigis ning karjalased, vepslased, isurid ja vadjalased Venemaa Föderatsioonis. Muidugi elab läänemeresoomlasi ka väljaspool oma põlisala piire.

Läänemeresoome väikekeeled on hääbumas. Eriti vähe on järel vadja ja liivi keele kõnelejaid. Seda näitavad 1989. aastal Nõukogude Liidus ja 2002. aastal Venemaa Föderatsioonis korraldatud rahvaloenduse tulemused (1989. aastal loendatavate rahvaste loetelus liivlasi ja vadjalasi küll ei olnud).

Soomlaste ja eestlaste arvu on täpselt väga raske määrata.

Soomlaste arvuna nimetatakse tavaliselt 5 miljonit. Väga palju soomlasi elab Rootsis (umbes 300 000), USAs, Kanadas jm.

Eestis elab eestlasi umbes 1 miljon, kuid eestlasi elab XIX sajandist alates ka Siberis, Taga-Kaukaasias, Krimmis ja mujal endise Nõukogude Liidu territooriumil. Pärast Teist maailmasõda põgenes Eestist umbes 80 000 eestlast, kes ja kelle järglased elavad Rootsis, USAs, Kanadas, Austraalias jm.

Läänemeresoome rahvaste arvu ja emakeeleoskust tutvustab tabel 1. 1989. aastal küsiti rahvaloendusel inimese emakeelt ja keelt, mida inimene kasutab teise keelena. See tähendab, et tabeli 1989. aasta rahvaloenduse emakeeleoskuse protsentarvud sisaldavad mõlemad – antud keelt nii emakeele kui ka teise keelena kõnelejaid. 2002. aastal Venemaa Föderatsiooni rahvaloendusel taheti inimeselt teada keele valdamist. Kuigi formuleeringud teineteisest erinevad, võib 1989. ja 2002. aasta loenduse tulemusi siiski tinglikult kõrvutada. Arvude võrdlemisel tuleb arvesse võtta sedagi, et 1989. aastal Nõukogude

Liidu kontrollitud territoorium oli märgatavalt suurem kui praeguse Venemaa Föderatsiooni territoorium.

*Tabel 1. Läänemeresoomlaste arv ja emakeeleoskus Nõukogude Liidus (1989) ja Venemaa Föderatsioonis (2002)**

	Rahvaarv	Emakeeleoskus (protsentides)		
	1989	2002	1989	2002
soomlased	67 359	34 000	34,6	?
ingerisoomlased	–	300	–	–
eestlased	1 026 649	28 000	96,8	96,5
karjalased	131 000	93 000	63,6	55,9
vepslased	12 500	8000	65,7	75,0
isurid	820	400	74,6	100,0
vadjalased	–	200	–	?
liivlased	–	–	–	–

* 1991. aastal Nõukogude Liit lagunes ja moodustati Sõltumatute Riikide Ühendus (SRÜ), millega liitusid kaksteist endist liiduvabariiki, sh Venemaa.

Soomlasi elas Nõukogude Liidus 1989. aastal üle 67 000. Valdav osa neist olid ingerisoomlased, kes elasid peamiselt Karjalas, Leningradis (praegune Peterburi), Leningradi oblastis ja Eestis. Ingerisoomlased on XVII sajandil Rootsi võimu ajal Ida-Soomest Soome lahe lõunakaldale Narva jõe ja Laadoga järve vahelisele alale siirdunud soomlased. Peale selle oli soomlaste hulgas pärast Soome iseseisvumist 6. detsembril 1917 Nõukogude Venemaale saabunud Soome kommunistide ja aastail 1929–1931 USAst ja Kanadast Nõukogude Karjalasse immigrereerunud vasakpoolsete vaa-detega soomlaste järeltulijaid. 1989. aastal pidas neist soome keelt oma emakeeleks väga vähe isikuid – ainult 34,6%. 2002. aastaks oli soomlaste arv vähenenud peaaegu kaks korda (34 000), kuid soome keelt väidab end rahvaloenduse andmeil valdavalt tervelt 52 000 inimest.

Venemaa soomlaste arvu vähenemises võib näha kaht peapõhjust: 1) 1992. aastal alanud nn *paluumuutto* 'tagasikolimine' Soome (Soome riigi poliitika, mis annab etnilistele soomlastele õiguse asuda

elama Soome) ja 2) mõne soomlastega asustatud endise Nõukogude Liidu kontrollitud territooriumi (sealhulgas Eesti) jäämine väljapoole Venemaa Föderatsiooni piire. Rahvaloenduse materjalides on eraldi mainitud ingerisoomlasi (300), kuid puuduvad andmed nende soome keele oskuse kohta. Ka arv 300 tekitab suuri kahtlusi, sest ingerisoomlased, nagu öeldud, moodustavad valdava osa kõigist soomlastest Venemaal.

Mõned andmed ka Nõukogude Liidu eestlaste kohta. 1989. aasta rahvaloenduse tulemuste põhjal olid eestlased kõige suurem soome-ugri rahvas riigis: etnilisi eestlasi oli koguni 1 026 649, kellest väljaspool Eesti NSVd elas 46 400 inimest. Teiste soome-ugri rahvastega võrreldes oli eestlaste emakeeleoskus 1989. aastal kõrge – 96,8%. Enamik mitteoskajaistki (3,2%) elas väljaspool Eesti NSV piire. 2002. aastal elas Venemaal eestlasi 28 000, kelle emakeeleoskuse näitaja on endiselt kõrge – 96,5%. Peale selle on eestlasi loendatud teisteski SRÜ riikides, Ukrainas näiteks üle 4000.

Karjalaste arv tabelis kajastab peamiselt Karjala Vabariigis ja Tveri oblastis elavaid karjalasi. Kahe rahvaloenduse vahelisel ajal on karjalaste arv märgatavalt vähenenud – 131 000st 93 000ni. Emakeeleoskuse näitaja on mõnevõrra paranenud, kuid selle põhjuseks võib olla rahvaloenduse meetodika: 1989. aastal kõneles karjala keelt emakeelena 50,1% ja teise keelena 13,5% karjalastest, 2002. aastal küsiti rahvaloendusel keele valdamist ja karjala keele valdajaid oli etniliste karjalaste hulgas 55,9%.

Karjalasi elab aga ka Soomes ja mingil määral Rootsis. Täpsed arvud nende kohta puuduvad. Praegu tegeleb Soome karjalaste uurimisega Matti Jeskanen Joensuust. Loodetavasti selguvad projekti tulemusena ka tõepärased andmed Soomes elavate karjalaste arvu kohta.

Rahvaloenduse arvnäitajate kõikuvuse parimaks näiteks on vepsalased: 1979. aastal loendati neid 8000, 1989. aastal 12 500 ja 2002. aastal jälle 8000. 1989. aastal kõneles vepsa keelt emakeelena 50,8% ja teise keelena 14,9% vepslastest. 2002. aasta rahvaloenduse andmed väidavad, et vepsa keele valdajaid on 6000 ehk 75% etnilistest vepslastest.

Ka isurite arv on vähenenud üle kahe korra – 820st 400ni. Kui 1989. aastal oli isurite emakeeleoskus kõigi läänemeresoomlaste hulgas väikseim (36,2%) ja teise keele kõnelejaina kõrgeim (38,4%, kokku keeleoskus 74,6%), siis 2002. aasta tulemused väidavad, et kõik järelejäänud 400 isurit valdavad isuri keelt.

Liivlaste ja vadjalaste kohta saab esitada ainult uurijate mitte-ametlikke andmeid, kuigi vadjalased ja vadja keele oskajad olid 2002. aastal pärast pikaajalist pausi rahvaloendusse kaasatud. Vadja keelt kõneles Tartu ülikooli dotsendi Heinike Heinsoo andmeil 1995. aasta suvel umbes 60 inimest, 2004. aastaks oli see arv veelgi kahanenud. 2002. aasta rahvaloendus nimetab vadjalaste arvuks 100. Tõsiselt ei saa võtta sama loenduse andmeid, mis väidavad, nagu oleks vadja keele oskajaid koguni 2000.

Erinevalt Venemaa Föderatsioonis elavatest karjalastest, vepslastest, isuritest ja vadjalastest elavad liivlased Lätis Kuramaa tipus. 1993. aastal oli Läti ülikooli õppejõu Kersti Boiko andmeil vaid 10–15 liivi päritoluga liivi keele valdajat. Praegu kõneleb liivi keelt emakeelena veel ainult 8 inimest. Liina Siniveer on 11.08.2004 ajalehes Postimees väitnud, et emakeelena kõneleb liivi keelt ainult 1 inimene – 83-aastane Viktor Berthold. End liivlaseks pidavaid inimesi on umbes 230. Enamik neist elab Riias ja Ventspilsis.

Vadja ja liivi keelt on eufemistlikult nimetatud hääbuvateks keelteks. Sotsiolingvistikas märgib nendega toimuvat termin *keelesurm* (inglise *language death*).

Rahvaloenduse andmetega on võimalik põhjalikumalt tutvuda: **A. Künnap**, Uurali keelte valdajaskond Nõukogude Liidu poolt kontrollitaval alal 1989. – Keel ja Kirjandus 1991, nr 7, lk 416 jj; Internetis aadressil <http://www.perepis2002.ru>.

Läänemeresoome keeled ja murded

Keelepuud demonstreerivad seitset läänemeresoome keelt. Need on soome, eesti, karjala, vepsa, isuri, vadja ja liivi keel.

Arvul seitse on olnud ka teisi tähendusi: on uurijaid, kes ei ole isuri keelt pidanud iseseisvaks läänemeresoome keeleks, vaid soome murdeks, ja samal ajal lüüdit mitte üheks karjala peamurdeks, vaid iseseisvaks läänemeresoome keeleks. Arvamusi on teisigi.

Kuna eesti murdejaotused võib leida paljudest eesti keele õpikute, olgu siinkohal esitatud ülejäänud läänemeresoome keelte peamurded ja murderühmad (vt tabel 2).

1990. aastatel on osa läänemeresoome keelte uurijaid hakanud nimetama läänemeresoome keelteks seni murreteks peetud keelevariante. Ilmselt on selle põhjustanud terve hulga uute või velmatud kirjakeelte sünd 1990. aastatel.

Tabel 2. Läänemeresoome keelte peamurded ja murderühmad

soome	karjala	vepsa	isuri	vadja	liivi
<u>läänemurded</u>	päriskarjala	põhja ehk	Heva	lääne	lääne
edela	Aunuse	Äänise	Soikola	ida	ida
Häme	lüüdi	kesk	Alam-Luuga	(Kukkusi)	(Salatsi)
Lõuna-Pohjanmaa		lõuna	(Oredeži)	(kreevini)	
Kesk- ja Põhja-Pohjanmaa					
Peräpohjola					
<u>idamurded</u>					
Savo					
kagu					

Näiteks on Oulu ülikooli soome keele professor Helena Sulkala ja tema rühm lõõnud lahku karjala peamurded, nimetades iseseisvateks läänemeresoome keelteks karjala Aunuse peamurret, päriskarjala põhjaosa murret (Valge mere karjala ehk Viena karjala) ja päriskarjalamurdelisi keelesaari esindavat Tveri karjalat. Samas on iseseisva keele staatusega jäetud karjala lüüdi murre, mis lingvistiliselt väärrib keele staatust märksa enam, kuid millele ei ole loodud kirjakeelt. Iseseisvateks läänemeresoome väikekeelteks on nimetatud ka kahte soome keele varianti: Põhja-Rootsis kõneldavat meä keelt ja Norra soomlaste kveeni keelt.

Nagu teame, räägitakse meil viimasel ajal võru keelest. H. Sulkala lisab võru keelele veel setu keele. Seega on tema sõnutsi läänemeresoome väikekeeled (ilmselt kirjakeele loomisest-velmamisest või loomise katsetest johtuvalt) meä (35 000 – 60 000 kõnelejat), kveeni (ligi 12 000), Valge mere karjala (30 000), Aunuse (42 000), Tveri (23 000), vepsa (6000), liivi (15–20), võru (40 000) ja setu (6000–8000) keel.

Läänemeresoome kirjakeeled

Iga eesti põhikooli õpilane teab, et andmed esimese eestikeelse raamatu kohta on aastast 1525 ja et sellest raamatust pole ainsatki eksemplari säilinud. Ja et esimene osaliselt säilinud eestikeelne raa-

mat on 1535. aastal ilmunud Wanradti-Koelli katekismus. Ja et juba XVI sajandil tekkis kaks eesti kirjakeelt: põhjaeesti ehk tallinna ja lõunaeesti ehk tartu kirjakeel. Need arenesid kõrvu kuni XIX sajandi keskpaigani, mil kujunes ühtne eesti kirjakeel.

Umbes samal ajal ilmusid esimesed raamatud ka mitmes meie naaberkeeles: rootsi (1526), taani (1529), läti ja liivi (väidetavalt 1525, lätikeelne säilinud raamat 1585) keeles.

Kuidas on aga sündinud ja arenenud teiste lähisugulasrahvaste kirjakeeled?

Soome kirjakeel tekkis samal ajal ja samadel põhjustel kui eesti kirjakeelgi: luteri usk nõudis, et iga inimene kuulaks jumalasõna oma emakeeles. Esimene soomekeelne raamat ilmus pisut hiljem kui eestikeelne raamat – 1543. aastal. Selleks oli Mikael Agricola aabits („ABC-kiria”). Soomes ei kujunenud kahe kirjakeele traditsiooni. Läänemurritel põhinevasse kirjakeelde lisandus idamurrete jooni XIX sajandil.

Usk ja selle suhtumine rahvaste emakeelsesse kirjasõnasse jagas läänemeresoomlased kaheks: luterlastest soomlastel ja eestlastel on nüüdseks välja kujunenud pikaajaliste traditsioonidega kirjakeeled. See võinuks juhtuda ka liivlastel, kui neid olnuks rohkem ja kui ajalugu olnuks nende vastu halastavam.

Teise rühma kuuluvad ortodoksidesst karjalased, vepslased, isurid ja vadjalased. Vene õigeusk on alati kasutanud kirikuslaavi keelt. XIX sajandi alguses hakkas Vene piibliselt tõlkima Tsaari-Venemaa rahvaste keeltesse uue testamendi osi. Tõlgiti ka palveraamatuid ja katekismusi. Neis kasutati kirikuslaavi tähestikku. Tänu piibliselti tegevusele ilmusid esimesed karjalakeelsed raamatud: 1804 palved ja katekismus kahes karjala murdes (Aunuse ja päriskarjala) ning 1820. aastal Tveri karjala murdeline Matteuse evangeelium. XIX sajandi lõpus ilmus veel mõni usulise sisuga karjalakeelne raamat.

Kuni 1930. aastateni oli kirjakeel ainult kahel läänemeresoome rahval – eestlastel ja soomlastel. Kui Nõukogude Liidus hakati 1920. aastate teisel poolel looma kirjakeeli, jõudis 1931. aastal järjekord ka vepslaste, isurite ja karjalasteni: vepsa, isuri ja Tveri karjala kirjakeel eksisteerisid aastail 1931–1937. Vepsa kirjakeel põhines keskmurdel ja isuri kirjakeel Soikola murdel. Kõik kolm kasutasid ladina tähestikku. Avaldati kooliõpikuid, sõnaraamatuid ja propagandakirjandust. Kirjakeeled keelati 1937. aastal, suur osa kirjandusest hävitati ja autorid represseeriti. Võimud käsitasid kirjakeeli kui kodanliku natsionalismi ilmingut ja nõukogude riiklusele kahjulikku nähtust. Karjala ANSVs,

kus 1920.–1930. aastatel vabariigi soomlastest juhtkommunistide algatusel oli kasutatud soome keelt, kuulutati soome keel 1937. aastal fašistlikuks ja asendati kiiresti loodud nn ühtse karjala kirjakeelega. See kasutas vene tähestikku ja eksisteeris ainult kolm aastat (1937–1940).

Teise maailmasõja järgseil aastail ei olnud karjalastel, vepslastel ja isuritel jälle oma kirjakeelt. 1990. aastal loodi kirjakeeled vepslastele ja karjalastele.

Praegu arendatakse Venemaal Karjala Vabariigis kahte karjala – Valge mere karjala (Viena) ja Aunuse – kirjakeelt ning vepsa kirja-keelt. Peale selle ilmub Tveri kubermangus Tveri karjala murdelist kirjandust. Ilmub Aunuse karjala keelne ajaleht Oma Mua, kaks korda kuus ilmub Valge mere karjala Vienan Karjala ning korrapäratult tverimurdeline Karjalan Šanommat. Vepsakeelne ajaleht Kodima ilmub kord kuus. 1989. aastast õpetatakse karjala ja vepsa keelt õppeainena Karjala koolides, 1990. aastast koolitavad karjala ja vepsa keele õpetajaid Petroskoi riiklik ülikool ja Karjala pedagoogikaülikool.

Neis keelis ilmub ka ilukirjandust. Täpsemalt võib karjala ja vepsa kirjanduse kohta lugeda: J. **Õispuu**, Karjala kirjandus ja keelepoliitika. – Keel ja Kirjandus 2003, nr 7, lk 509 jj; K. **Salve**, „Kalarand”. Vaatlusi ja võrdlusi. – Keel ja Kirjandus 2004, nr 4, lk 306 jj.

Esimesed säilinud liivikeelsed raamatud on 1863. aastast. Liivi kirjakeelt kasutati kõige elavamalt 1920.–1930. aastatel, kui ilmus mitukümmend liivikeelset raamatut ja ajakiri Līvli. Funktsioneerivat liivi kirjakeelt ei ole, kuigi 1995. aasta sügisest on võimalik liivi keelt õppida Läti ülikoolis ja 1989. aastast keelekursustel. Liivlased on väikseim läänemeresoome rahvas, kellel on olemas kunstluule traditsioonid.

Vadjalastel pole kirjakeelt kunagi olnud. Pole olemas ka vadjakeelset ilukirjandust, kuigi vadjakeelseid tekste on trükitud küll. Nende autoriteks on vadja keele uurijad. Vadja keelest on kirjutanud enim akadeemik Paul Ariste (1905–1990).

Läänemeresoome väikekeeled kui ohustatud keeled

Läänemeresoome väikekeeled (karjala, vepsa, isuri, vadja, liivi) on ohustatud keeled – nende kõnelejaskond on väike ja väheneb kiiresti. Läänemeresoome keeli kui ohustatud põlisrahvaste keeli kaitseb terve hulk rahvusvahelisi seadusi ja määrusi. Keelte käekäigus oleneb palju sellest, kuidas riik neid õigusakte järgib.

Läänemeresoome väikekeeltele puudub riiklik staatus. 1998. aasta jaanuaris üritasid Venemaal Karjalas elavad karjalased ja vepslased saada karjala ja vepsa keelele Karjala Vabariigis riigikeele staatust, kuid vabariigi parlament hääletas seaduseelnõu maha. 2004. aasta alguses anti karjala ja vepsa keelele Karjalas regionaalkeele staatus. Kuigi staatus ei taga erilisi õigusi, on see ikkagi parem kui mitte midagi.

Meie keelesugulastest võiks veel palju rääkida: mida tähendab ühe või teise rahva etnonüüm (rahvuse nimetus), kuidas on elatud läbi aegade, millised on keelte kõige iseloomulikumad jooned, kes läänemeresoome keeli on uurinud, milline lähisugulaskeeltest on eesti keelele lähim.

Nendele ja teistelegi küsimustele leiab vastused raamatust „Kaheksa keelt, kaheksa rahvast” (TPÜ Kirjastus. Tallinn, 1998). Rohkesti asjakohaseid linke on Internetis.

Lõpetuseks mõni käibefraas läänemeresoome keeltes. Otsustage nende näidete põhjal, milliste häälikuliste ja grammatiliste joonte poolest keeled üksteisega sarnanevad või üksteisest erinevad ning milliste naaberkeelte mõjusid võib ühes või teises keeles täheldada (karjala keelt esindab Aunuse kirjakeel).

Näited on võetud raamatust „Urali keelte sõnastik” (SURI. Tallinn, 2004):

Eesti:	<i>Tere!</i>	<i>Nägemiseni!</i>	<i>Aitäh!</i>
Soome:	<i>Terve!</i>	<i>Näkemiin!</i>	<i>Kiitos!</i>
Karjala:	<i>Terveh! Terveh teile!</i>	<i>Jägiä tervehekse!</i>	<i>Passibo! Kiitos!</i>
Vepsa:	<i>Tervhen! Tervheks!</i>	<i>Nägemoi!</i>	<i>Hüvä!</i>
Isuri:	<i>Tere!</i>	<i>Hüväst!</i>	<i>Passibo!</i>
Vadja:	<i>Tere!</i>	<i>Nätšemiin!</i>	<i>Suurõt spassibad!</i>
Liivi:	<i>Tēriņtš!</i>	<i>Nēmizpāl!</i>	<i>Tienü!</i>

Eesti:	<i>Jätku leivale! Head isu!</i>	<i>Ta istub saalis.</i>	<i>Minu nimi on ...</i>
Soome:	<i>Hyvää ruokahalua!</i>	<i>Hän istuu salissa.</i>	<i>Nimeni on ...</i>
Karjala:	<i>Leibü suolu süöjile!</i>	<i>Häi istuu zualas.</i>	<i>Minun nimi on ...</i>
Vepsa:	–	<i>Hän ištub zalas.</i>	<i>Minun nimi om ...</i>
Isuri:	<i>Leibä soola!</i>	<i>Hää istuu saaliis.</i>	<i>Miun nimi ono ...</i>
Vadja:	<i>Leipä sool!</i>	<i>Tämä isub salis.</i>	<i>Miä õlõn ...</i>
Liivi:	<i>Jõvvõ siemnaigõ!</i>	<i>Ta istüb tubās.</i>	<i>Min nim um ...</i>